

Kjente holeværinger

Forfatter: Gudmund Bakke.

Artikkelen er hentet fra kapitlet *Kjente holeværinger* i Hole bygdebok VI, s. 852–874

Jørgen Moe (1813-1882) var en av Hole-bygdas store sønner. 100 år etter hans fødsel ble det i september 1913 avduket en bauta av ham på Mo gård, med 800 mennesker til stede.

Hole har fostret menn og kvinner som har satt merker etter seg. Sagakongene med hjemstavn i bygda er fyldig omtalt på annen plass i bygdeboka. Av de øvrige står eventyrsamleren og dikterpresten Jørgen Moe i en særstilling. Navn som Pål Putten, Anders C. Svarstad, Jon Guldal og Peter Lyse har også god klang i våre ører. En rekke andre holeværingar har utmerket seg på positivt vis, i så vel arbeid som kunst, mens noen rett og slett minnes fordi de har satt farge på sin samtid.

Jørgen Moe

22. april 1813 fødte Marte Jørgensdatter på Mo i Steinsfjordingen en sønn som fikk navnet Jørgen, etter sin morfar. Gutten vokste opp i trygge kår på Mo, og skulle siden sette spor og vinne seg ry ut over det ganske land.

Det er som eventyrsamler vi best kjenner bondesønnen fra Hole. Men Jørgen Moe hørte også til sin tids mest markante

samfunnsdebattanter, og han var dikter, forfatter og prest, og endte opp som biskop før han døde i 1882. Eventyrene er selve storverket hans, men hans øvrige litterære virksomhet var betydelig.

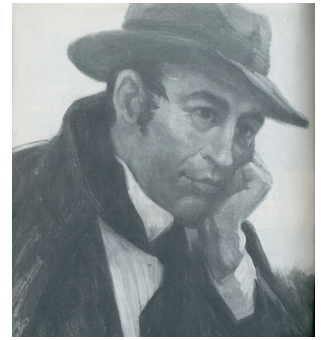
Moe-biografen Truls Gjefsen kaller Jørgen Moe «Norges største litterære heimføding».¹ Tilhørigheten han følte til det brede østlandske bygdelag og folket som bodde der, var selve fundamentet i hans livsverk. På Mo vokste han opp i et trygt miljø i en søskenflokk på åtte, og ikke langt unna fikk han sin skolegang hos klokker Larsen på nabogården Berger, og senere artiumskurs hos Støren-brødrene på Norderhov prestegård. Her møtte han glassmestersønnen Peter Christen Asbjørnsen fra Christiania, og sådde spiren til et kompaniskap som gav oss selve nasjonalskatten, eventyrene.

Det var hans grunnleggende romantiske lynne som gjorde ham til eventyrforteller og dikter:

*Jeg ved ensteds mellem Barskovens Træer
en grøn liden Jordbærbakke
og jeg skal vise deg Heldets Bær
ifald du vil tage tiltakke.
Men Stien gaar under Skovens Suus
den Sørgesang maa du taale
og Marken vexler med Lyng og Grus
rødbrun af Træernes Naale.
Og tro kun ikke
om frem du naar
at hele Bakken skal rødme
saa her og saa der et Jordbær staar
som har nogen Duft og Sødme.*

Da Jørgen ble født hadde hans slekt sittet på Mo i 200 år. Både på mors- og farssida hadde han aner fra bondeslekter på Ringerike, og én av hans tipp-tipp-tippoldefedre kom fra Jylland i Danmark. Faren, Engebret Olsen Moe (1780–1849) var født på Vestigarden Vaker i Norderhov (hans mor var datterdatter av lensmann Engebret Hesselberg).

Engebret ble i 1805 gift med odelsjenta på Mo, Marte Jørgensdatter Moe (1786–1846), og de åtte barna – seks jenter og guttene Jørgen og Ole – nådde alle voksten alder. Av de seks søstrene giftet kun den eldste Else-Jørgine seg, de andre fem forble ugifte: Maren, Beate, Mads, Marie og Inger Lovise.

En tenkende Jørgen Moe, malt av Christian Skredsvig etter fotografi i 1896, 14 år etter eventyrsamlerens død.

1 Truls Gjefsen: Jørgen Moe – en biografi (Oslo 2011).

Jørgen Moes barndoms paradis var Mo gård og nabogårdene på de sollyse sletter i Steinsfjerdings. Han lengtet alltid tilbake hit, noe som gjenspeiler ser i det meste av hans diktning. Bildet er fra 1955.

Foto: Widerøe's Flyveselskap AS

«... BÅDE FRYKTET OG ELSKET»

«Engebret Moe var i sin tid en av bygdens gjeveste menn, som alle aktet og så op til, en som eide både vilje og evne til å hjelpe hvor det trengtes. (...) I sitt hjem som ektefelle og far var han både fryktet og elsket; for han var streng og taus, men på samme tid kjærlig og god, og en alvorlig kristen. Han hadde en stor husstand, en seks-sju husmenn foruten tjenere og leiefolk, så der i onnetiden kunde være op til 40–50 mennesker på gården. Der var store gryter som kokte på peisen i det rummelige kjøkken. Hver søndag var det hvitskuret og bjerkestrødd, for da satt husbonden ved bordenden og holdt andakt for hustru, barn og tjenerstand; da var der en høitid og stilhet, som man kunde ønske sig tilbake til fra vår urolige og forlystelsessyke tid,» skrev hans barnebarn Sara Moe i 1925.*

* Sara Mo: «Slegtsminner» (i heftet «Jul på Ringerike» 1925).

Faren Engebret Moe var høyt aktet, rolig av gemytt, med en verdig og avmålt framtreten. Sambygdingene kalte ham rett og slett «Far Moe». Han var begavet og uvanlig kunnskapsrik, stortingsmann for Buskerud amt i flere perioder, og i 1848 valgt til ordfører i Hole. På Stortinget viste han seg som en tvers igjennom konservativ representant, han stemte imot liberale framlegg, og var i det hele en av de få bøndene som stod på embetsmennesenes side. Dette hadde nok sin bakgrunn i at motsetningene mellom embetsmenn og storbønder var mindre på Ringerike enn andre steder. Her bodde mange embetsmenn, og flere av dem eide gårder. Mange av embetsmannsfamiliene hadde bodd i bygda i flere generasjoner, og var inngiftet i de større bondefamiliene.

Unge Jørgen var nært knyttet til faren, som ble en sterk moralsk støtte for sønnen under dennes mentale kriser i ungdomstida. At Engebret Moes navn lyste, forteller ikke minst Adam Oehlenschlägers linjer om «Fader Moe» i hans «Norgesreise» i 1834. Og da han døde i 1849, skrev Andreas Munch et vakkert minnedikt om ham. Det fortelles at det var reine festdager på gårdene i Hole og Norderhov, da Engebret Moe reiste eller kom hjem fra Stortinget.

Den unge Jørgen skal ha skrevet dikt allerede som 12-åring. Det som kan ha vært et av hans første, ble funnet på Viksetra en gang rundt 1850 av Ola Båndtjern fra Haug. Ola var gjetergutt på Ringkollsetra, og en dag var han bortom Viksetra for å se etter krøtter som hadde ligget borte. På Viksetra setret Mo og Bjørke i Steinsfjerdings. På Viksetra, som i det fleste seterbuer, hadde tilfeldig besøkende risset inn og skrevet navn på veggene. Som Ola så over og leste disse navnene, oppdaget han et sammenbrettet papir i en sprekk i tømmerveggen. Med tollkniven fikk han lirket det fram, og på papiret var nedskrevet et vers, med så vidt leselig skrift, undertegnet J.M.:

*Jeg sad ved Haukevand
og lyttede til en Maaltrosts Sang.
Her er Bekker, her er Tjern
her er Berg, her er Dale,
inne i Skogen er Trekfuglens Sale,
den stemmer sin Musik,
til Solen den skal dale.*

Når den unge Jørgen trer fram i kildene i tenårene, er det en veslevoksen gutt vi møter. Gjennom sin beleste og ambisiøse far var han godt kjent med embetsmannskulturen på Ringerike. Samtidig fant han en annen kultur rett utenfor dørstokken: Bondekulturen og folketroen var levende hos de mange tjernerne og arbeiderne på Mo, og hos husmennene. Her grodde eventyrene frodig.

BYGNINGENE PÅ MO

Mo gård framstår i dag på mange måter som den var da Jørgen Moe vokste opp. Beates dukkestue, nederst i lønnealleen, vitner om velstand og mentalt overskudd her først på 1800-tallet.* I den skal både møbler, porselen og leker stå slik de gjorde da Jørgen og søsteren Beate lekte der som barn. Gesellen var en bygning midt i tunet sør for Rødbygningen. Her fikk farende folk overnatte, en service ovenfor reisende som var en storgård som Mo verdig. Ellers bodde nok også tjenestefolkene på gården i Gesellen, som ble revet rundt 1900.

* Gjefsen s. 14.

Gesellen, en bygning midt i tunet på Mo. Her bodde trolig tjenestefolkene på gården i Jørgen Moes barn-dom, og her fikk farende folk overnatte. Bygningen ble revet rundt 1900. Fra han var 8-9 år gammel, snek den unge Jørgen seg ut i Gesellen om kveldene, for å høre historier som tjenestefolk, husmenn og omreisende fortalte.

Dukken Beate, som Jørgen Moe forteller om i barneboka «I Brønden og i Kjærnet».

«... OM BARN, OG FOR BARN»

«Den første egentlige barnelitteratur vi har, om barn og for barn», skrev professor Didrik Arup Seip om «I Brønden og i Kjærnet». Omtalene av boka gir superlativer som nesten mangler sidestykke: «En av vår litteraturs skjønneste frembringelser i poetisk fortellende prosa», skrev en litteraturkritiker. En annen mener den hører til blant vår litteraturs klassiske verker. Boka leses den dag i dag, og er utgitt på nytt av Hole kommune i forbindelse med 200 års-jubileet.

Beates dukkestue med Hereford-dyr i forgrunnen, fotografert i 1998. Foto: Bo-Aje Mellin

Den litterære arven etter Jørgen Moe består av rundt 200 dikt. Mange av dem var leilighetsdikt, som til åpningen av Oscarshall på Bygdøy i 1852, Randsfjordbanen i 1868, og avdukingen av Karl Johan-statuen på Slottsplassen i 1875. Hans produksjon er ikke ruvende, men den er ekte, og på ett felt, som barnebokforfatter, er han omtalt som en av pionerene i norsk litteratur. Midt i livet skriver han barneboka «I Brønden og i Kjærnet», som er tuftet på hans egne barndomsminner fra Ringerike. Den er blitt kalt selve juvelen i hans litterære produksjon.

Hovedpersonene i boka er Jørgen selv (Viggo) og den to år eldre søsteren Beate, hans yndlings søster og beste lekekamerat, og modell for et av de vakreste pikeportretter i vår litteratur. Mo var en stor gård, en av de største i Hole på denne tida etter Stein.² Miljøet på Mo gav barna både frihet og trygghet. Som på andre gårder tidlig på 1800-tallet var ikke hjem og arbeid atskilt, så de voksne var stort sett alltid i nærheten. Da Beate faller i brønnen, tar det ikke lang tid før både mor og far kommer til redning. Viggo driver uforstyrret og herjer som viking, og ungene kan dra på tokt til det spennende og skumle Mostjernet, et par hundre meter nord for gården, hvor Viggo gikk gjennom isen, og hvor barna opplevde den flytende øya og lomens rede. Brønnen der Lille-Beate reddet Store-Beate, Stokkebrønnen, lå bak låven. Den er seinere fylt igjen, og er under kjelleren etter den siste låveutvidelsen i 1973.

I mer enn 150 år har småpiker grått sine salte tårer over dukken Lille-Beate som ble halshugget av vikingen Viggo. Med

---

² I 1801 var det 67 fastboende på gården og plasser under den, i 1835 var tallet 41.

HVIS HUN LOVTE Å LIGGE STILLE

«I Brønden og i Kjærnet» skal ha blitt skrevet vinteren 1849-50. Gjennom en venn, Bernhard Dunker, hadde Moe fått god kontakt med Dunkers søster Vilhelmine og hennes mann Jørgen Ullmann, som han stadig besøkte i Christiania. Her fikk også barna Ragna, Ebba og Viggo sin del av oppmerksomheten. Vinteren 1849-50 lå fem år gamle Ragna til sengs etter en akeulykke, og Moe lovte da å skrive en morsom historie til henne, hvis hun lovte å ligge stille (etter hjernerystelse). Det

gikk hun med på. Den seinere skolepioner og pedagog Ragna (Nielsen) fortalte seinere at det var hennes forslag at Beates bror skulle hete Viggo, som hennes egen bror, den seinere folkehøgskolemann og politiker Viggo Ullmann.*

* Elisabeth Wikborg Bang: Ragna Ullmann og Jørgen Moe – et vennskap (i Byminner nr. 3/1995, s. 11-16). Navnet Viggo lever videre både i Moes og Ragna Nielsens ætt: Viggo Moe Haugen (dagens kårkall på Mo), og billedkunstneren, forfatteren og biologen Viggo Ree på Røyse (tippoldebarn til Ragnas søster Ebba).

årets utgave er boka kommet i 10 opplag i Norge, og i tillegg oversatt og utgitt i England (1883), Tyskland (1885) og USA (Chicago 1915). Men oversettelsen forteller noe om synet på barn i ulike land. Viggos halshugging av Lille-Beate er for bruttal for barn i USA, så der har Viggo bare gjemt dukken, og bokas lykkelige slutt beskriver hvordan Beate glad og tilfreds sovner inn med Lille-Beate i armene. Etter at Jørgen Moe ble biskop, spurte en gang en prestedatter om Viggo var blitt general, eller i det minste løytnant, slik han drømte om i boka? «Nei, barnet mitt», svarte Moe, «han blev ikke general, han blev biskop!»

Både «I Brønden og i Kjærnet» og andre skildringer fra barndommen gir glimt av en lys og lykkelig oppvekst. Her var jordbærbakker, blomsterenger og nyperoser, sledefart, skareføre og skøyteis. Det nære forholdet til søsteren Beate kommer også klart til uttrykk i brev og dikt som Jørgen sendte til henne i sine unge år. De er fulle av betroelser og åndelig fellesskap. Hun er hans velsignende engel og beste venn som han kan dele sine dypeste minner og lengsler med. Hun står som selve symbolet på barndomsparadisets uskyldighetstilstand.³

Som bildet av Viggo Viking gir inntrykk av, var Jørgen en djerv og kraftig gutt. I alle slags leker var han en mester og derfor selvskreven anfører, «men i klammerier deltog han aldrig. Særlig udmerket han sig som rask og uforfærdet skøite- og skiløber, men var tidt forvoven og kom derfor ikke sjelden i fare», skriver Hallvard Heggtveit, Moes første biograf.⁴

«I Brønden og i Kjærnet» handler i stor grad også om barns møter med en brutal virkelighet. For unge Jørgen led av melankoli, et tungsinn som stundom tok helt overhånd. Flere av

---

3 Etter Ørnulf Hodne.

4 Gjefsen, s. 20.

søsknene hadde samme lidelse. Men som Jørgen selv hadde de også humoristisk sans. Søsteren Maren f. eks. var en god forteller, og kilde til flere av sagnene i Asbjørnsens samlinger, blant annet om han som skulle på Bærumsverket og hente den store takka. Asbjørnsen beklaget at han aldri fikk skrevet den opp slik hun fortalte den, for før hun kom halvveis, kunne han ikke skrive for bare latter.

«Her møter vi den drastiske overdrivelseshumoren som er typisk for folkekulturen på Ringerike, og som er godt representert i lokale folkeminesamlinger. På Moes tid ble denne humoren særlig dyrket av bygdeoriginaler, fra majorer til fattiglus, og deres grove og storgapede humor var ikke bare godtatt blant folk, den var ettertraktet!», skriver Truls Gjefsen. Moe beholdt lenge sin utpregede sans for det rare og komiske, og de kondisjonerte slapp heller ikke unna. En gang omtalte Jørgen Moe en maskerade på Ringerike: «Forresten hadde de slet ikke behovet verken Maske eller Forklædning; når de bare kom sammen og var sig selv, saa var det Maskerade nok».

Professor Knut Listøl skriver også om originalene på Ringerike. Han forteller om P. Chr. Asbjørnsens opphold på Størenskolen i Norderhov. Den kom til å sette dype merker etter seg hos Asbjørnsen: «I den mottakelege alderen han då var, må han ha fått sterke inntrykk av det sermerkte folkelivet deroppe. Med si glede ved alt originalt og rart må han rett ha trivist på Ringerike. Det livet som folket der levde, var det vanlege bondelivet. Men det var kanskje vel så romsamt og fritt, og i alle fall meir avskyggingsrikt og sermerkt, enn i dei fleste andre bygder. Det sermerkte kom seg i nokon mon av at det på den tida ferdast så mange bygde-raringar der. Kvar bygd har hatt og har sine originalar. (...) På Ringerike var det i 1820- og 1830-åra ei uvanleg rik og brokut samling», skriver Listøl, og nevner Hans Grenader, Feleguten, Graut-Ola Ve, Blomster-Ole og Synger-Hans.

Blomster-Ole var en av originalene. Diktet om Ole Sagvolden stod i Nordahl Rolfsens lesebok for folkeskolen, og er kjent for flere generasjoner av norske barn. Blomster-Ole var en tigger som vandret gårdimellom på Ringerike. Jørgen Moe minnes han fra sine barndoms år. Da han så en septemberdag var vitne til at Ole ble båret til graven, falt tanken ham inn, at når han ble stor skulle han «riktig skrive den Stakkel en Sang, med deilige Ord». Og det gjorde han. Diktet har 16 vers, de to første lyder slik:

*Jeg mindes grant fra min barndoms aar/ en tigger, der kom
/ ret ofte op til min faders gaard / naar han vandred om /
Han var dem alle til spe og spot / det stakkels fjog / isteden-
for svar han topluen blot / over ørene drog.*

*Hans melpose laa i den venstre arm / kun skjødesløst / den
høire trykkede tro og varm / hans hele trøst / en dusk av
blomster, som mark og skov / ham kjærlig bød / som hos
rige folk med tryglet forlov / han i haven bød.*

Så det siste verset, da han ligger i kisten:

*Da faldt den tanke mig ind paa engang / naar du først blir
stor / skal du rigtig skrive den stakkel en sang / med deilige
ord / I graven hviler den fattigmand / alt længe nu / jeg
digter hans vise, saa godt jeg kan / med trofast hu.*

To husmannsplasser i Åsa het Sagvollen. De lå på 1800-tallet under Bråk i Norderhov. Kan hende var Blomster-Ole derfra. Fra åtte-ni-årsalderen snek Jørgen seg ut i Gesellen for å høre de omreisendes historier, ellers var det nok av andre tradisjoner som han seinere skulle fatte vitenskapelig interesse for, som slåttegrauten med etterfølgende leik og dans, eller romjulens tradisjonelle skikker og leiker.

På Mo var budeia Gunhild bærer av tradisjon og overtro. Hun bodde i Fasterstua, og her satt vesle Jørgen mang en gang med halvåpen munn, åpne ører og øynene på stilker og hørte Gunhilds selsomme og gruoppvekkende eventyr da hun samlet barna rundt seg i vinterkveldene. Stua er for øvrig beskrevet av Anders Krogvik som «et stort rum med vegger av svært tømmer, som en av fortidens bygdekunstnere hadde prydet med fantastiske malerier».

Jørgen var en flink gutt. Han skal ha lært å lese av en svenske som losjerte på Mo. Det var omgangsskole i Hole i hans barndom, men han og søsknene fikk sin skolegang hos klokker Larsen på nabogården Berger. Jørgen skal ha vært lærernes yndling. Vennene kalte ham «Klok», etter at ei jente som strevet med å lære, ropte til ham: «Du får komme og hjelpe meg igjen du, Klok!» Og som ni- eller ti-åring ble han lagt merke til av en biskop på visitas i Hole kirke. Gutten møtte i sine små bukser og ga så gode svar at biskop Christian Sørenssen etterpå tok guttens far og sogneprest Tronhuus for seg, og sa at de endelig måtte se til at gutten med tiden ble skoleholder. Biskop Sørenssens sønnedatter ble seinere Jørgens hustru.

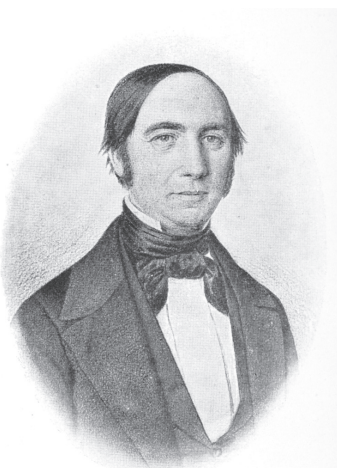
Da Jørgen Moe ble konfirmert, stod han som nummer to på gulvet, etter en kaptein-sønn. Slik var rangordningen. Også de andre søsknene utmerket seg på skolen. De var en evnerik flokk, og for Jørgen fikk det livsvarige konsekvenser. Faren tok den litt uvanlige beslutning at odelsgutten ikke skulle ta over gården likevel. Han skulle på artiumskurs, og DET var den gang utelukkende en forberedelse til embetsstudium. Faren skal ha hatt jusstudier i tankene for sønnen, kan hende var det egne drømmer han ønsket å realisere gjennom en begavet sønn. I alle fall ble det den yngre broren Ole som fikk overta som bonde på Mo. Han var gift med Anna Dorothea Heyerdahl, og de fikk 10 barn, hvis etterkommere fortsatt sitter på gården.

Høsten 1826 begynte Jørgen på artiumskurs hos residerende kapellan Christopher Støren i Norderhov prestegård. Utpå nyåret i 1827 kom den ett år eldre Peter Chr. Asbjørnsen som elev ved skolen, og de utviklet et livslangt vennskap. Det var som elev hos Støren i Norderhov, i desember 1829, at Jørgen fikk et nervøst sammenbrudd. Da var han 16 år gammel, og han kom til å slite med psyken i en årrekke etterpå. Ifølge han selv begynte det som en «Brystsvaghed, som formodentlig var en følge av den fordømte lesningen og anstrengelsen ved den (...) Jeg veed i Sandhed ikke hvordan det er fat med mig, men det veed jeg, at en dyb Melancholie har bemægtiget sig min Sjel».

Det var imidlertid bare de nærmeste vennene som merket at han var nedfor. Han var stort sett en munter kar, full av innfall når han var blant kameratene, men slo om så snart han var alene.⁵ I januar 1830 reiste han til Christiania for å lese privat, han *skulle* ta artium samme vår. I mai gikk han opp til eksamen, og bestod, med haud i hovedkarakter. Så var det slutt på kreftene. Han var fortsatt 16, og reiste hjem til Mo og måtte rekreasjon i et halvt år. Å møte veggen etter en periode med hardt arbeid, skulle vise seg som typisk for Jørgen Moe. Han følte både det indre og ytre presset om å prestere, og han ville så gjerne innfri.

I 1831 var Jørgen tilbake i Christiania, som huslærer hos kjøpmann Mostue. Han begynte å lese til examen philosophicum. Hans bondske dialekt merket ham ut, og han ble kalt Jørgen Ringerike blant medstudentene. Studentmiljøet, med brautende framferd og rangling, virket frastøtende på den

⁵ Gjefsen, s. 31.

Jørg. Moe

Jørgen Moe tegnet i 1853 eller 1855 av Chr. Olsen.

stillferdige bondegutten. Han var bondesønn i hjertet også. Han følte seg rotløs i hovedstaden, og tidlig begynte han å se på barndomshjemmet på Mo som et tapt paradisi. Så ble det noen damehistorier, først ble han i november 1832 forlovet med den 17 år gamle Fredrikke Nilson (han var 19). Forlovelsen ble brutt i mars 1835, «de hadde ingen ting felles», og det var hennes far som fikk dem til å bryte. Så var det forelskelsen i Catharina Daae vinteren 1834. «Jeg tror virkelig, at det er første gang jeg elsker i Aand og Sandhed», skrev han selv. Men hun var forlovet på sin kant, og han avbrøt i fortvilelse studiene og reiste hjem. Gjennom hele ungdommen ble Moes drømmer og lengsler knyttet til denne kvinnen. I kjærlighetslivet kom hans tungsinn inn, det skaffet ham mange tunge stunder. I 1851 ble han forlovet med den 20 år yngre Johanne Fredrikke Sophie Sørensen, datter av rektor på Krigsskolen, Frederik Moltke Sørensen. De giftet seg i februar 1854.

Våren 1837 var Jørgen Moe 24 år gammel, Asbjørnsen ett år eldre, og de begynte arbeidet med å realisere sine drømmer fra skole-tiden på Norderhov. De ville samle norsk folketradisjon, søke å finne fram til det rotekte norske og ta vare på det, før det «døde på folkets lepper», som Moe selv formulerte det. Denne sommeren - 1837 - hadde de sin første registrerte samlerferd til Ådal og Hedalen. Det faglige utbyttet fra denne turen var veldig bra, fortalte Asbjørnsen seinere.⁶ Men vi vet ikke stort mer enn at eventyret «De syv folene» trolig stammer fra den.

Året etter, i 1838, la Moe grunnlaget for sin del av eventyrprosjektet. Da samlet han for det meste i nærmiljøet hjemme på Ringerike. Mange av disse originaloppskriftene er bevart, og ved å kombinere med enkelte Moe-brev til Asbjørnsen fra samme tid og med arkivkilder, er det brakt for dagen hvem som var hans informanter. Det viser seg at det var fra hans egen familie, og fra folk som bodde rundt på plasser og gårder i Hole og Norderhov, at de fleste fortellerne hørte hjemme. Han skrev til Asbjørnsen at han «nu paa alle Kanter har Spurlag efter Kjæringer og Kæller som kan brave Fantehistorier», og i et annet brev nærmest sprudlet han over da han fortalte vennen Peter Chr. om at han i påsken hadde gjort en ikke ubetydelig «Fangst af omtrent eet Dusin Eventyr, en gammel halt Skrædder, har fortalt».

---

⁶ Asbjørnsen foretok forøvrig flere innsamlingsreiser i Valdres, og det var på en av disse - i 1847 - at han nedtegnet historien om spøkeriet på Brennsætra.

Denne mannen var innfødt holeværing, het Lars Hansen Svendsrud, var da 49 år gammel og livnærte seg som skredder på plassen Svendsrud på Røyse. Han var av husmannsslekt, faren kom fra Åsplassen i Gjesvalåsen, mens mora kom fra plassen Trillerud under Helgeland. Da sønnen ble født, hadde de i mange år bodd på en plass under By. Fordi Lars var vanfør, ble han strøket av militærrullene, og han lærte seg skredderyrket for å ha noe å leve av. Fra ham stammer minst åtte av de 28 eventyrene som Moe bidro med til første-utgaven av Norske Folkeeventyr. Alle åtte er kjente og folkekjære eventyr: Askeladden som kappåt med trollet, Høna som tripper i berget, Gjertrudsfuglen, De tre mostrene, Herre-Per, Enkesønnen, Askeladden som stjal trollets sølvender, og Jomfru Maria som gudmor.

I brevet til Asbjørnsen skriver Moe hva det var som gjorde Lars Hansen Svendsruds eventyr så verdifulle. Det var fantasi-rikdommen, at mannen fortalte med liv, eventyrenes humor, og så hadde de religiøse innslag. For Jørgen Moe satte høye krav til de eventyr han ønsket å ta vare på og bringe videre. Av de totalt 200 eventyrene han samlet, var det numre av svært ujevn kvalitet. Det manglet ikke eksempler på obscøne varianter og karikeringer som han slett ikke ønsket at skulle bli folkelesning. I Lærdal i 1846 møtte han f. eks. en eventyrtradisjon som han lot være å feste til papiret, fordi den var «neddukke*d* i saa raa Sanselighed at den vanskelig lade sig rense og benytte».

På en av husmannsplassene under Moe, Askim på østsida av Ringåsen, bodde den andre betydelige eventyrinformanten Jørgen fant i hjembygda. Engebret Christiansen Askim var fem år eldre enn Jørgen, og trolig en barndomsvenn. Engebret hadde livnært seg som skomaker i Norderhov i en del år, før han flyttet til Hole og ble gårdsbestyrer på Stadum på Røyse. Han fortalte flere eventyr til Moe, men de eneste vi med sikkerhet vet at ble utgitt, er Gudbrand i Lia og De tre prinsesser i Hvidtenland. Engebret Askims ringerikseventyr har flere likhetspunkter med Lars Svendsruds: de er preget av fantasi og fortellerglede, av humor og god moral. Samtidig har de den «dypere idé» som de dårlige eventyrene mangler, og som Jørgen Moe mente var en forutsetning for det virkelig gode eventyr.

Ellers var det Moes egen familie som var bidragsytere. Søsteren Beate bidro med eventyr, men hjalp også til å samle folkemin-

ner, folkeviser, leiker og gåter. Det samme gjorde søsteren Olava. I alt fem av Jørgen Moes søsken var i større eller mindre grad engasjert i tradisjonsinnsamling på Ringerike. Foruten Beate og Olava, var det Else, Marie og Ole, broren som overtok gården og som seinere ble ordfører. I tillegg fikk han eventyr fra sin kusine Else Maria Larsdatter Færden på Klekken, og fra en kone som het Marte Løkka. En nedlagt husmannsplass under Mo, i bakken mot Berger, het Løkka. Kanskje kom hun derfra. Dessverre forteller ikke kildene *hvilke* eventyr Moe nedtegnet fra sin familie.

Innsamlingen i hjembygda la grunnlaget for Jørgen Moes eventyrprosjekt. Av de 28 eventyrene som han sto bak i førsteutgaven av Norske Folkeeventyr, stammet hele 22 fra Hole og Norderhov, mens ett var fra Ådalen og fem fra Telemark. Grovt sett kan vi si at Jørgen Moe samlet de fleste av sine eventyr på Ringerike og i Telemark, mens Asbjørnsen samlet mest på Romerike, i Røyken, Valdres og Gudbrandsdalen.

I 1839 fullførte Moe teologisk embetseksamen, men han ville ikke bli prest – ennå. Han begynte som huslærer på Ringerike (Hesselberg), og var samme år med og fikk i gang Ringerike Middelskole. I september 1842 kom han til Nes Jernverk ved Tvedestrand som huslærer. Naturen var utmerket, «en lille Verden for sig selv», med «en Løvvegetation, Østlandet ikke kjender.» Feilen var i grunnen bare at det ikke var Ringerike; det liknet ikke engang: «... med de blaa Aasrande, der omslutte Ringerige, er der en korresponderende Rand inderst i Sjelen; den vil bort til dem, den vil smelte sammen med dem, med Aasrækkerne langt derborte...»

Andre ganger er de blå åsene rundt barndomsbygda symbolet på hans reiselengsel «bort fra den vindige, myldrende Stad», og inn mot det hjemlige *norske*. Et vårtegn i byen, et maleri eller et brev hjemmefra, kunne vekke denne lengselen. Til søsteren Olava skrev han julaften 1843: «Det er forunderlig hvilken Livsinfusjon der er skjult i Ord fra det Sted hvor vi fikk Livet. Dit Brev og et Blik på Lunds Maleri fra Ringerige har igjen bragt min Sjæl til at vibrere!»

Peter Chr. Asbjørnsen (1812-1885), malt av Knud Bergslien. På nyåret i 1827 kom den 15 år gamle Asbjørnsen som elev til Støren-skolen på Norderhov prestegård, hvor den ett år yngre Jørgen Moe hadde begynt året før. De utviklet et livslangt vennskap.

«...LÆG I KYSET AL MIN
LÆNGSEL»

Det var hjembygda og folket der som utløste Jørgen Moe's kjærlihetsserklæringer, også noen av det mer robuste slaget. Som dette, i et brev til søsteren Beate: «Ja, forstandige er alle her du, og ordentlige og nøkterne og pene og skikkelige folk. Til fortvilelse skikkelige... Her finnes ikke en fyllefant, ikke et svin, jeg tror ikke en gang et firbenet, enn si tobenet. (...) Og snakker disse skikkelige menneskene, kan jeg ikke en gang få høre et østlandsk r/l.* Jeg vet ikke om du skjønner denne brøken, men annerledes lar ikke vår velsignede mellomlyd av r og l seg uttrykke. Kys den første tobaksavlede, brændeeviinsvalne, r/l-gurglende Kjæft, du møder, ømt og inderlig fra mig, min Beate, og læg i Kyset al min Længsel efter det grove, gemene, kjære, kjære Østland.» Om søsteren fulgte hans oppfordring, vet vi ikke.

---

* Den tjukke, østlandske l'en, som vi på Ringerike uttaler Ådal og Hval.

På Nes Jernverk feiret Moe sin første jul hjemmefra, og det var tungt nok for den hjemmekjære 29-åringen. I en sang han skrev for studentene ved Holt lærerseminar (hvor folkeminnernesamleren og sogneprest i Holt, Andreas Faye, var bestyrer), diktet han seg tilbake til sin barndoms jul med nyskurt langbord, julegrøt, salmesang og farens høytlesning av juleevangeliet:

*Til min Faders simple Stue
vil i Julens Tid jeg gaa
ak, i Tanken kan jeg skue
all dens Røg at stige blaa.
Der det lange Furubord
blankt er skuret nu af Mor
thi hun venter ei blot Sønnen
Herren selv, som gav os Bønnen!*

Da var det en helt annen stil over julefeiringen på Nes Jernverk. Men her fikk han for første gang i sitt liv se noe så eksotisk og merkelig som et juletre. Ribbe fikk de imidlertid ikke – «ikke en eneste gang, ikke en gang på julekvelden», skrev han til vennen Peter Fredrik Brock.⁷

Han lengtet hele tiden hjem; det var det som var saken. Om det var til Ringerike eller Christiania, var han ikke lenger helt sikker på. Høsten 1843 fikk han et lite bilde fra Krokkleiva, malt av kameraten Bernt Lund, og falt da i staver over utsikten mot Sundvollen, Steinsfjorden og bygdene nordafor. Verkseier Aall på jernverket trodde huslæreren var blitt gal da han plutselig ropte: «Paal! Ud med Baaden!» for han syntes så livaktig at han stod ved Sundvollplassen, klar til å skysses over Kroksundet. Maleriet fikk det virkelig til å vibrere i sjelen på ham, og fulgte ham for øvrig gjennom hele livet.⁸

Etter tida som lærer ved Tvedestrand, reiste Moe tilbake til Christiania til lærerjobb ved Christiania Borgerskole, og så åtte år som lærer ved Krigsskolen (1845-52). Her underviste han i norsk, religion og filosofi. Ved siden av arbeidet han med eventyr og folkeminner. Fra 1849 var Moe universitetsstipendiat i folkeminne, og nøytt stor anseelse som forsker.

---

⁷ Brock var residerende kapellan i Norderhov og ordfører i Norderhov (1853-55). Ifølge Norderhov-boka 1914 var han «en meget populær prestemand, skjønt han kanskje ikke var mer end middels begavet».

⁸ Gjefsen, s. 112-113. Maleriet er i dag i Moe-samlingen på Ringerikes Museum.

«... BLAAE AASER OG FJERNE SNEFJELDE»

Skjønn natur var for Jørgen Moe stadig et mål for han på hvor interessant en landskap var. Sommeren 1841 reiser han til Gudbrandsdalen via Hadeland («riktig vakkert») og Vestre Toten («i det hele slet ikke nogen mer end en almindelig smuk Bygd»), Østre Toten (oppskrytt, «her er smukt, skønt maaskee, men deilig, det finder jeg det dog ikke»). Ingen steder var som Ringerike: «Saaledes som det favnes ingen Bygd af Fjorde, der ere tre og dog Eet, ikke blot i deres Sammenhæng, men og deri, at de trykke sig med Længsel op mod de blomstrende Bredder; saaledes som det strimes ingen

Bygds af en bred, slangeformig Elv; saaledes som det værnes ingen Bygd af blaae Aaser og fjerne Snefjelde; og ingen Bygd har mellem sine smilende Skraaninger, Lunde, som Ringeriges susende mørke Furuskove».* En gang reiste han med skipet Jernbarden på Mjøsa fra Kapp til Lillehammer. Der traff han Henrik Wergeland på båten, og Wergeland bommet fyr av ham. Moe dro videre til Fåberg prestegård, der en gammel studiekamerat residerte. «Her er henrivende skjønt, man kunde ønske at fæste Bo her», skriver han om Fåberg. «dette sommerfrodige Eden».

* Gjefsen, s. 86.

Etter et alvorlig psykisk sammenbrudd vinteren 1849-50, reiste han til Vestlandet sommeren 1850 sammen med vennen Carl Rikard Unger. De reiste over Hardangervidda, overnattet hos en eneboer i en hule, og kom til Rosendal. Her i prestegårdshagen skrev Moe det første utkastet til diktet «Vestland og Østland». Her hyllet han Vestlandets skjønnhet i fem strofer, men han hadde ikke vært seg selv hvis han ikke tok et lite forbehold: «Dog ved jeg en anden Skjønnhed, der drager med dybere Magt, fjernt hen til de brede Bygder, som staa med sin stille Pragt – med Pragt af bølgende Agre, og blinkende Søers Vand, og store, susende Skove, af dunkelgrøn Fyrr og Gran». Det er liten tvil om hva han tenkte på. Østlandsnaturen hadde blåner, og disse var viktige for ham.

I kildene framheves stadig at det var hos bøndene og kanskje særlig hos den del av bondebefolkningen som sosialt og økonomisk befant seg lavest i bygdesamfunnet, at Jørgen Moe fikk inspirasjon, og hentet sitt stoff. Mange var hjemmehørende i husmannsklassen, underklassen, og Moe «steg ned» til folket. Han følte seg hjemme i det miljøet han kjente så godt fra barndommens Ringerike. Også som prest var det til de små stuer han oftest søkte. Der fant han sitt folk. Ei gammel kone i Krødsherad sa en gang om Moe sin tid som prest der, at det «var det ikkje det tak med rjukande pipa paa i heile bygdi, som ikje Jørgen Moe hadde vore innunder. Ok kom fyrst *han* inn, maatte jamt raaskapen og myrkemagterne røme, og mildare, reinare seder kom istaden».

Da han våren 1852 tok til å lese til den praktisk-teologiske prøven som han manglet for å være fullt kvalifisert som prest, skrev han til Sophie: «Jeg længes nu netop efter at komme bort herfra for Alvor, op i en grøn Fjelddal, med Birkeløvsduft

Johanne Fredrikke Sophie Moe f. Sørensen (1833-1913) ble gift med Jørgen Moe i februar 1854.

og friske naturlige Døler». Han hatet å være krigsskolelærer, «stileretter», men om han tenkte seg et presteembete som lite og lett, skulle han snart erfare at det var ganske altoppslukende. Og pliktoppfyllende som han var, lot han seg sluke.

Jørgen Moe var 40 år gammel da han i 1853 ble residerende kapellan i Sigdal prestegjeld, som omfattet Krødsherad, Sigdal og Eggedal. Familien fikk bopel på Nordre Bjertnes i Krødsherad. Dermed skjedde den virkelige forvandlingen med Jørgen Moe, han ble *presten*. Den personlige, åpenhjertige og ofte humoristiske Moe som vi kjente, måtte vike for en formell og korrekt prestemann. Over alt kom han til å preke som en overordnet til sine soknebarn. Et teppe ble trukket for privatliv og følelsesliv, fra nå av var det bare lutherske og autoriserte følelser som gjaldt. Og forvandlingen var vellykket. I bygdefolkets minne ble Moe stående som den makeløse og plettfriske presten. Men det hadde sin pris, og han betalte den med sin helse.⁹

Moe hadde vokst opp i et strengt kristent hjem, og respekten for det hellige Gudsord var en ledetråd i hans religiøsitet. Han ble en streng prest, og hans refsende holdning ovenfor usedelig skikk var påfallende, kanskje særlig i hans første presteår. Hans første preken var i Eggedal kirke. Da mange av prekene hans er bevart, kan vi sitere fra denne:

«Begge mine nærmeste Forjengere have sagt mig, at det staar maadeligt til med Eders Lyst og Længsel efter Guds Ord, dyrekjøpte Brødre og Søstre, og at det staar endnu maadeligere til med Eders christelige Oplysning og Forstand paa Guds Ord. Begge have sagt mig, at der i denne Menighed findes hæderlige Undtagelser, Gud skee Lov og Tak, saadanne findes i enhver Menighed - men at Menigheden i sin Heelhed er langt tilbage i christelig Indsigt og Vækkelse».

Moes strenghet som prest er noe folk i Krødsherad ennå minnes, og mye av tradisjonen er skrevet ned. Blant annet krevde presten at konfirmantene alltid skulle se på ham, mens han underviste. Gjorde de ikke det, måtte de følge undervisningen stående til timen var slutt. Han stilte så store krav til kunnskap og oppførsel, at enkelte måtte gå om igjen mange ganger, og ble gamle før de ble konfirmert.

⁹ Gjefsen, s. 200-201.

Det var mye drikk i Krødsherad da Moe kom dit. Særlig ille var det de såkalte midtsommerdansene, blant annet Raummyrdansen på Norefjell, hvor folk fra de omkringliggende bygder møttes ved sankthanstider hver sommer for å danse, drikke, og slåss. Sommeren 1858 hadde et kraftig uvær med snø og vind overrasket folkeskaren, hvor brennevinet begynte å gjøre sin virkning. Tre mann måtte late livet i uværet, og da Moe gikk på prekestolen i Olberg kirke den påfølgende søndag, var kirken fullsatt. Ulykken hadde gjort et sterkt inntrykk i den lille bygda. Da presten steg opp på stolen, sto han lenge og så ut på skogene og fjellene, som lå dekket av snø. Så slo han ut med hånden, pekte ut av kirkevinduet, og tordnet: «Fjellet taler!» Så holdt han en preken som ingen av de tilstedeværende noen gang glemte, og som til denne dag sikkert ikke har hatt sin like i noen av Krødsherads kirker. Og Raummyrdansen gikk over i historien.

«Den gamle mester», eika ved prestegården i Krødsherad, inspirerte Jørgen Moe til å skrive diktet av samme navn. Det er et av hans mest kjente dikt. Treet er i dag fredet, og står fortsatt ved riksveien mot Hallingdal.

Etter det såkalte Noresund-mordet i 1859, hvor en ung gutt var blitt stukket ned og drept under den såkalte «driftesøndagen» og ingen visste hvem morderen var, hadde en stor meneskemengde møtt fram i begravelsen for å høre presten. Spenningen var stor da Moe trådte hen til graven for å tale, forteller Amund Ørpen, som selv var til stede og skrev ned historien. «Længe stod han uten at si et ord, og denne taushet fikk hjertene til at banke. Saa sier han med høi røst og rolig stemme: - Alle spør hvem morderen er? Folket spør og øvrigheten spør: Hvem er morderen? Jeg vet det. Det er drukken-skapsdjævelen. Vogt eder for den! Dermed var denne gravtale forbi, og saa kort som den var - den glemtes aldrig», forteller Ørpen.

En annen skikk som Moe fant usedelig og ødeleggende, var nattefriingen eller natteløperiet. Denne gamle bygdenorske adferdsformen som han sikkert kjente til fra sin ungdomstid på Ringerike, var heller ikke ungdommen i Sigdal og Krødsherad innstilt på å avvikle. Moe skrev i 1855 til sine menigheter at han kjente til denne «syndeuskikk» fra før, men «jeg hadde ikke tenkt meg den så alminnelig utbredt, så forferdelig i sine følger, som jeg fant den hos eder». Og det var ikke bare de mange uekte fødsler han hadde i tankene, men den tilstand «hvori paa faa undtagelser nær *hveer* brud treder

---

«... EN MÅKELAUS PREST»

«Ja, han Moe var en måkelaus prest. Slik prest får vi vel aldri, og aldri har det vel vært så god prest i kjørkune her som han. Når han la til å tala på det beste, så rann nok tårene på dei fleste», skriver Andreas Mørck i bygdeboka for Sigdal.

---

fram for Herrens alter, viser meg med hvilken slapphet det sjette bud i almindelighet leses».

Hvorvidt hans korstog mot nattefriingen i jente-kammersene i Sigdal og Krødsherad ga de ønskede resultater, vites ikke. Men kampen mot drikkeondet var så vellykket at prostevisitasen i 1866, tre år etter at Moe hadde forlatt bygda for å bli sogneprest i Bragernes, slo fast at drikkfeldigheten innenfor preste-gjeldets grenser var så godt som forsvunnet. Det er liten tvil om at Jørgen Moe hadde en stor del av æren for det.

I Krødsherad skrev Moe et av sine mest kjente dikt, «Den gamle mester», om eika ved prestegården, som i dag er fredet og fortsatt står inntil hovedveien mot Hallingdal:

*Der stander en Eg paa Præstens Jord / han Øie til dagligt
Mærke / Den løfter dig op over Dal og Fjord / og strækker
Grenene stærke / den bærer paa flere hundrede Aar / men
frodig den løves Vaar for Vaar / hver rindende Morgenlue /
kun meer ærværdig at skue.*

*Den isnende Vinter Gang efter Gang / har skredet over
dens Krone / med sparsomt Dagslys, med Nat saa lang /
uden en Sangfugls Tone / naar Krattet tyngedes ved dens
Fod / af Sneens Vægt, saa det krumbøiet stod / da rakte den
op sine Arme / som midt i Sommerens Varme.*

Sophie og Jørgen Moe fikk seks barn:¹⁰

HUSMANN VAR FADDER

Fire av de seks barna til Sophie og Jørgen Moe ble født i Krødsherad. Da Marie ble døpt i januar 1857, bad Moe en husmann i bygda være fadder. I et brev til svigerfaren forklarte han hvorfor: Husmannen var «det menighetslem, jeg holder saare meget, kanskje mest, av».

---

* Martha Johanne Vedastine (1855-1933), g.m. kunsthistorikeren dr. Andreas Aubert, ingen barn.

* Marie Wilhelmine (1856-1941), ugift, bosatt i Oslo, testamenterte i 1931 bøker, møbler og inventar etter sine foreldre til Ringerikes Museum.

* Ingebret Moltke (1859-1913), ugift, professor i folketradisjoner og middelalderlitteratur.

* Ole Falk (1861-1913), ingeniør, g.m. Carrie Støen fra Kvikne, ingen barn.

* Beate Sofie Alexandra (1863-1928), ugift, bosatt i Oslo.

* Olava (f. 1865), d. som barn, knapt fem år gammel.

Da barna vokste opp, var faren opptatt av at de skulle beholde kontakten med Hole, hjembygda hans. De ble derfor i tur og orden sendt til Mo i feriene. Dette vakte igjen barndomsminnene i ham, og i tankene levde han med i livet der oppe. I et brev til sønnen Moltke skrev han, i verseform: «I Agren kan

¹⁰ Gjefsen, s. 265-266.

du faa, med Onkel Ole Lov at gaa, og mens han maaler, sætter Stikk, saa ogsaa Papa engang gik.» Og til sist: «Du ser jeg veed saa god Beskjed, som om jeg Dag for Dag var med».¹¹

I 1863 ble han utnevnt til sokneprest i Bragernes, og familien flyttet til Drammen. Moe var opptatt av å holde seg i form. Han gikk på skøyter, og han red mye, på en hest lånt av en venn. Pietistene i Drammen syntes ikke slikt sømmet seg for en prest, og sa det til ham. Men Moe var bastant: Hesten trengte han for å rekke alle sykebesøkene og sognebudene, og skøytene holdt ham frisk. En av pietistene – en fetevarehandler – skrev i avisen at det ikke gikk an for en prest å gå på skøyter. Jørgen Moe svarte på trykk, og sluttet slik: «Pas du din Ost, dit Smør, jeg vet nok hvad jeg gjør!» I en annen kilde heter det at Moe svarte: «For deres svakhets skyld skal jeg oppgi skøytene, men for min egen svakhets skyld beholder jeg ridehesten».

Også barna ble innprentet viktigheten av mosjon. De eldste forteller at han i en periode var svært opptatt av et badminton-lignende spill. Hver ledige stund skulle det spilles i hagen, uansett om det passet eller ikke for de unge. Da han var prest i Krødsherad, brukte han ofte ski. En uværssdag en vinter kom det lite folk i kirken. Da skal han selv ha gått ut på ski om ettermiddagen, gått langsmed hus og storgårder og lagt løypa forbi kjøkkenvinduet, slik at folk fikk se at været var fremkommelig likevel!

I 1850-åra «våknet» Norge. Asbjørnsen og Moe ble med på den nasjonale dugnaden for å reise landet. Eventyrsamlingene har fått det ettermæle at de forandret det norske språket, skapte en norsk stil. De ble et sentralt element i våre forestillinger om hva som er *norsk*.¹² Truls Gjefsen skriver i sin Moebiografi at utgivelsen av eventyrene ble startsignalet for nasjonalromantikken i Norge. Ingen verk har hatt tilnærmedesvis samme betydning for den norske nasjonens språk, litteratur og selvforståelse. I eventyrene brukte Asbjørnsen og Moe ord og uttale fra folkets eget talemål, og fikk kritikk for å bruke «Bonde-Udtryk og Bonde-Vendinger i Sproget». Camilla Collett uffet seg over ord som «Kurompe» i stedet for «Kohale», og «Fjøs» i stedet for «Kostald». Men eventyrene slo igjennom hos det norske folk, først og fremst fordi de gav

11 Det var ikke uvanlig at han flettet små vers inn i teksten når han skrev til barna.

12 Gjefsen s. 7.

«... RENT KADAVER, SÅ TRÆT VAR JEG»

Jørgen Moe tok sin presteoppgave på alvor. I flere av brevene til familien forteller han at det kostet krefter: Skolebesøk, gudstjenester, soknebud, konfirmanter, og soknebud igjen. I et brev til svigerfaren ramser han opp alt han skal utrette dagen etter, før han avslutter: «Saa du skjønner nok at jeg er temmelig overoccuperet. Torsdag formiddag var jeg rent Kadaver, så træt var jeg....»

«... INGEN SAA TUNG SOM DENNE»

Som prest øvde Jørgen Moe streng kirketukt. Han kunne til og med nekte nattverdsøkende å motta sakramentet, noe han selv beskriver i fortellingen «Den syge Gut i Redalen», om sitt første soknebud i menigheten. Da han etter en lang vandring gjennom skogen kom fram til den ensomt beliggende gården hvor den syke gutten befant seg, møtte det ham også et annet syn: En husmannskone, skjelvende av alderdomsskrøpeligheit, kom også for å bli betjent med «Herrens Naademaaltid». «Hun var blottet for kristen Kundskab, hadde ingen

Erkjendelse af Trang til Naade». Nattverden forlangte hun fordi hun hadde vondt i den ene hofta. Etter timelange samtaler og bønner måtte han sende henne bedrøvet bort, uten å ha oppfylt hennes bønn om nattverd. Senere skrev han: «I min ikke lange prestelige Gjærning har jeg gjort mange tunge Erfaringer, men ingen saa tung som denne», skrev han. Han hadde bedt en lærer på stedet «bibringe Kvinden de nødvendige Grundsandheder», men hun døde visstnok før Moe igjen besøkte Redalsbygda.

Tre av barna til Sophie og Jørgen Moe, fotografert rundt 1870. Fra venstre Vedastine (1855-1933), Moltke (1859-1913), og Marie (1856-1941).

et karakteristisk bilde av det særegne nasjonale, og ved sin norske språktone.

Forskjellen mellom dansk og norsk ble gjennom eventyrene så iøynefallende at tidens penner, Bjørnson ikke minst, grep impulsene fra dem med begjær. *Den norske stiltonen* snakker språkforskerne om. Den bestod ikke bare av å bytte ut danske ord med norske, som mange tror. Det lå i selve fortellermåten. Bjørnson brukte store ord da han skulle uttrykke hva Asbjørnsen og Moes eventyrspåk betydde for hans eget dikteriske språk. Sigurd Hoel skrev at det egentlig var Asbjørnsen og Moe som skapte moderne norsk riksmål! Om samarbeidet mellom de to heter det at Asbjørnsen var den lugne og runde humoristen, mens Moe hadde det skarpe øyet og det fineste øret for språk og stil. Anders Hovden skrev senere om Moe at «han førde norske ord og norsk setningsbygning inn i bokmaalet. Det er fyrst etter hans tid ein med rette kan kalla bokmaalet norsk-dansk. Før var det berre rein dansk».¹³ Eventyrene og sagnene fikk også betydning for norske forfattere når det gjaldt stoff og sagnskikkelser. Fra et sagn skal f. eks. Ibsen ha hentet hovedpersonen til «Peer Gynt».

Med sin interesse for folkeminner og norsk språk, fulgte sønnen Moltke Moe i farens fotspor. Han er blitt omtalt som «en av norsk åndslivs myndigste og mest vidtskuende menn».

---

13 Anders Hovden i «Moe-Minne» 13. august 1950.

Moltke Moe interesserte seg sterkt for dansk-norskens utvikling i norsk retning, særlig rettskrivningen. En gang skal han ha sagt: «Kvifor staa skreva over Skagerak? Drag foten heimatt!» Moltke Moe var en høyt begavet mann, og ble vår første professor i folkeminneforskning. Han skrev flere artikler om eventyr, og er mest kjent for sin bok om Draumkvedet. Han omtales som en elskverdig mann som alltid var villig til å hjelpe andre, og arbeidet mye med norsk rettskrivning. Rettskrivningsreformen av 1907 skal først og fremst ha vært hans verk.

Moltke ble som en sønn også for farens venn P. Chr. Asbjørnsen. De siste årene Asbjørnsen levde, fikk han besøk av Moltke hver eneste dag, og sammen tok de en liten spasertur. Da Asbjørnsen døde 6. januar 1885, satt Moltke ved dødsleiet. Han skrev seinere: «Lidt over 6 om morgenen lukkede jeg hans øine. Det var en bevæget stund».¹⁴

I 1871 ble Jørgen Moe utnevnt til sogneprest i Vestre Aker, som den gang var et landsens prestegjeld utenfor hovedstaden. Moe ble aldri noe bymenneske, og i den fredelige og rolige Akersbygda kunne han igjen glede seg over kontakten med det landlige folkelivet og skjønnheten i naturen, som han aldri ble lei av å lovprise. «Vestre Aker er en Perle blandt Norges Bygder, ret som en Gave fra Guds Haand», skrev han. Hans diktning tok seg opp igjen i disse årene, og i tillegg skrev han mange hyllingsdikt til kjente nordmenn samt nekrologer og jubileumsdikt. Da Johan Sebastian Welhaven døde i 1873, sang man ved graven Jørgen Moes dikt: «Mægtig stod han», til Edvard Griegs melodi.¹⁵

Jørgen Moe var 63 år gammel da han ble utnevnt til biskop i Agder (Christiansands Stift) i 1876. Det trengtes en moderasjonens og forhandlingens mann i kirken på Sør- og Sørvestlandet, som var truet av splittelse og legmannsbevegelse. Men rett før familien skulle flytte fra Vestre Aker til Kristiansand, vrikket Moe foten, et temmelig uskyldig uhell, men det fikk konsekvenser ingen helt kunne overskue. Det tok nemlig lang tid før foten ble god igjen, og dermed ble han avskåret fra den daglige mosjonen han var så avhengig av. Det som først bare var en ergrelse, ble starten på en lang nedtur. Han var allerede plaget av en giktssykdom da han ble utnevnt, og noen år etter fikk han sukkersyke i tillegg. «Jeg er saa træt, saa træt og seiler endnu», klaget han i et brev til sønnene.

14 Hole-kalenderen 2013.

15 Hodne, s. 138-139.

«... INGEN OPPSTYLTET PATHOS»

«...de festsøndager da vi i flokk og følge strømmet opp til Vestre Aker kirke for å høre ham. Forkynnelsen hans var så eiendommelig. Man merket alltid dikteren og eventyrfortelleren. Det var ingen svulst, ingen bombast, ingen oppstyltet pathos. Både språk og foredrag var helt igjennem enkelt og naturlig. Et poetisk skjær lå over det hele. Norsk naturstemning og folkelynne åndet en i møte».*

* Etter presten Thv. Klaveness.

Jørgen Moe ble i 1876 utnevnt til biskop i Christiansands Stift (Agder), og hadde embetet til sin død i 1882.

Gravstedet til Sophie og Jørgen Moe på Vestre Aker kirkegård i Oslo. Fire av deres barn er også gravlagt her.

MOE-MINNET PÅ RINGERIKES MUSEUM

Datteren Marie var den lengstlevende av Sophie og Jørgens Moes seks barn. Hun døde i 1941, og ved testamentet datert 18. juni 1931 skjenket hun Moe-minnet til Ringerikes Museum. Gaven består av rundt 500 gjenstander fra Jørgen Moes hjem, blant annet hans prestekrage, bøker, møbler og en malerisamling bestående av 20 oljemalerier, hvor flere av 1800-tallets mest kjente malere er representert. Det er god grunn til å verne om dikterprestens og eventyrsamlerens minne. Det er sagt at Moe-minnet er «en samling så rik at den – fullt utbygget – kan settes i klasse med Ibsenhuset i Grimstad, Aasenstova på Sunnmøre, Vinjestova i Telemark og Bjørnson-minnet på Aulestad».*

* Anders Viljugrein i heftet Ringerike 1949.

Som prest hadde han hele tida hatt blikket rettet framover mot et nytt liv i det hinsidige, nå var det rykket mye nærmere. Til søsteren Beate hjemme på Mo skrev han: «Og saa kommer vel for Jesu Skyld en Gang den Tid, du gamle Barn! da du og jeg barnlig skal glæde os sammen igjen under den nye

Himmel og paa den nye Jord, hvor idel Retfærdighed bor. Og kanskje under Gud os ogsaa den Glæde endnu her nede at see og glæde os sammen i Dompappen og andre Guds deilige Fugle».¹⁶

Jørgen Moe døde i 1882, bare 69 år gammel, og ble etter eget ønske gravlagt på Vestre Aker kirkegård i Oslo. Mange, både i Hole og på Ringerike ellers, syntes det var underlig at en av Ringerikes store sønner ikke ble gravlagt i hjembygdas jord. På Vestre Aker kirkegård hviler også hans hustru Sophie, som døde i 1913, dagen før feiringen av 100-årsjubileet for mannens fødsel. Stortinget hadde bevilget henne en ærespensjon, som skulle tre i kraft fra mannens 100-års fødselsdag. Samme år døde deres sønner, Ole Falk Moe og Moltke Moe, og de hviler i egne graver ved siden av foreldrene. Her ligger også Moes to ugifte døtre, Alexandra og Marie, mens den tredje, Vedastine gift Aubert, er gravlagt på Ullern kirkegård i Oslo.

Jørgen Moes yndlings søster Beate levde sitt liv på Mo, ugift. Hun døde som livørspike på gården i november 1890, 79 år gammel. Beate Engebretsdatter Moe minnes som en høy og

¹⁶ Gjefsen, s. 306.

slank skikkelse med milde, brune øyne, og et vesen fylt av elskverdighet og ro. Sammen med sine søstre bodde hun i den gamle sidebygningen på gården (kalt tantebygningen og rødbygningen). Her vandret hun omkring som en tjenende ånd og elsket tante, og stelte sine blomster ute og inne. Sogneprest Michael Johan Færden sa i sin gravtale til henne 22. november 1890: «Det var et stille liv dette, som fikk sin avslutning ved denne grav. Denne stille Kvinde havde den Skjebne at hendes Navn paa en Maade er indtegnet i vort Fædrelands Literatur. Hendes Broder han havde seet, hva der boede paa Bunden af den gamle Sjel. Derfor tog han Navnet fra sin Barndoms Venninde og Legesøster og festede ved hin fagre Barneskikkelse, som han har tegnet i sine Barneerindrings Bog, der er bleven som den kjæreste som den vakreste Barnebog, der endnu er skrevet i vort Land». Gamle Beate kan stå som et eksempel på 1800-tallets ugifte døtre på storgårdene – de som gjorde sin gjerning i det stille, og som for øvrig ikke skulle gjøre så mye av seg.

På Klekken i Haug, der Klækken Hotell nå står, bodde kandidat og amtsskolebestyrer Engebret Moe Færden, en bror av prost Michael Johan. Prosten og kandidaten var selv en slektning av Jørgen Moe (hans mor var dikterprestens kusine). Om kandidaten er sagt at ingen kjente Ringerikes historie bedre. En av de mange elever han hadde under sitt kateter var Herman Wildenvey, som i en artikkel Ringerikes Blad i mars 1940 fortalte at da kandidaten snakket om eventyrene i skolen, «var det sikkert som lås at han alltid betegnet dem som Asbjørnsens. Han nevnte ikke stort om sin berømte slektning, men derimot dundret han i time etter time om Asbjørnsen. (...) Han lo så artig når han tenkte på det. Det var nesten som han rødmet. Men Jørgen Moe snakket han ikke om. Det lå kanskje til familien ikke å la sitt eget komme i forgrunnen», skrev Wildenvey. Men kandidat Færden tok det igjen i sin tale under avdukingen av Moe-bautaen på Mo 7. september 1913, da han sa det slik: «Ringerike har aldrig hat en mer egte og trofast Søn end Jørgen Moe.» Prost Færden var førøvrig bror av kandidaten.

Aasmund Olavsson Vinje har etterlatt seg noen fornøyelige linjer både om ringerikinger, og om Jørgen Moe. Sommeren 1859 gikk Vinje over Ringerike på en av sine mange vandringer, som vanlig til fots. Sammen med to kamerater gikk han over Steinsletta om natta. «Dom var i dårlig humør, for dom hadde ikke fått no husvære», forteller Peter Lyse i «Attved

Beate Moe (1811-1890), Jørgens yndlings søster og trofaste allierte, levde sitt liv på Mo gård, ugift. Hun minnes som en høy og slank skikkelse med milde, brune øyne.

MANGE SALMER

Jørgen Moe skrev mange salmer, men bare to er blitt funnet verdig til Landstads reviderte salmebok. Det er en «naturesalme» (nr. 495 – All skapning sukker til sammen i smerte) og en nattverdsalme (nr. 704 – Jesus, når jeg nu skal knele).

---

200 ÅRS-JUBILEUM I 2013

I 2013 var det 200 år siden Jørgen Moe ble født, og hans hjembygd feiret dikterpresten og eventyrsamleren med en rekke arrangementer: Historisk spill på Mo, vandringer, foredragsrekke og konserter, Jørgen Moe-gudstjenester, og ikke minst to bokutgivelser: Forfatteren Olav Norheims biografi «Asbjørnsen og Moe på eventyr», som omhandler Asbjørnsen og Moes liv og deres arbeid med innsamling av eventyr (der er også funnet plass til flere av de mest kjente eventyrene i boka), og en nyutgivelse av barneboka «I brønnen og i tjernet», for øvrig den tiende utgivelsen av Norges

første barnebok. Den er illustrert med tegninger av barn fra skoler og barnehager i bygda. I jubileumsåret ble det også åpnet en egen Jørgen-Moe-samling i Hole bibliotek. Her har Margit Harsson samlet bøker av og om Jørgen Moe, diktsamlinger, oversikter over hans brev (over 500 i tallet, de fleste finnes på Nasjonalbiblioteket) og mange av hans prekener. I tillegg er Hole historielags årskalender for 2013 viet Jørgen Moe. Som de 16 tidligere Hole-kalendrene, er den ført i penen av Margit Harsson. Markeringen av 200 års-jubileet ble lagt opp og ledet av en jubileumskomiteé, med kulturrådgiver Bente Ragnhild Andresen som prosjektleder.

---

15 GATER OG VEIER

Rundt om i Norge er det registrert 15 gater og veier som har fått navn etter Jørgen Moe. Ti av dem heter «Jørgen Moes gate» og fem «Jørgen Moes vei». Den foreløpig siste som har fått hans navn, er bygdeveien fra E16 på Steinsletta i Hole forbi Mo gård til Hole kirke, i 1999. Den første var en liten gate ved Uranienborg kirke i Oslo, i 1885.*

* Hole-kalenderen 2013 (skrevet av Margit Harsson).

Tyrfjorden». Han hentet stoffet fra Vinjes egen avis «Dølen» 10. juli 1859:

«Ringerike er fagert og rikt land, so det ikki er under, at det heiter Ringeriket. Eg trur at dette landet er endå fagrare enn Heidemork. Istadenfor at det skulle yrja og kry av store menner frå eit slikt vent og velsignet land, so få vi berre sledar og gatehellur og ein og annan okerkarl derifrå. Jørgen Moe er den einaste dugande ringeriking eg kjenner. Folk må eta vitet av seg her og på Heidemork».

Det er harde ord fra Vinje, og han avslutter med å beskrive Ringerike og folket her i to korte verselinjer:

«Du land av Herren gjort til hagje / du hovedlause mann med feite mage».

Den kjente skolemann og statsråd Niels Hertzberg har sagt om Jørgen Moe at «han er den elskværdigste og folkeligste norske Digter i det forrige Aarhundrede». En annen dikterprest, Anders Hovden, som var prest i Krødsherad en mannsalder etter Moe, skriver om han at «... ein vert varm berre namnet hans vert nemnt. Han stend for oss i minneglans med ein strålering um hovudet. Han hev gjeve folket vaart so mykje verdfullt».

Skolemannen Anders Viljugrein på Tyristrand har kalt Jørgen Moe for den mest hjemstadbundne av alle våre diktere, og føyer til: «Er det ikke i grunnen slik, at alt som skal vokse seg stort og vakkert, må ha røtter i hjemlig jord?»